

Gergely Katalin

*„Sátorát letettem
a romló testemnek...”*

Halottas és temetkezési szokások
Gyergyószentmiklóson

Pro-Print Könyvkiadó
Csíkszereda, 2000

A virrasztó és/vagy a virrasztás

Gyergyószentmiklóson a *virrasztó* fogalma elsősorban az asszonyok által vezetett két-három órás imádságot jelenti. Ha „*a halottat virrajszák*”, akkor ez egyértelműen erre utal. *Virrasztó* a megnevezése annak a személynek is, aki részt vett ezen a közös imádságon. Például: „*Sok virrasztó vót... Annyi virrasztó jött, hogy a szomszédba es kellett virrajszanak.*” A *virrasztás* szintén többértelmű kifejezés: utalhat a halott melletti imádságra, illetve a tulajdonképpeni virrasztásra. „*Jön-e/Volt-e virrasztóba?*” – kérdezik; de: „*Volt-e a tegnap este virrasztás? Virrasztották-e a halottat?*” Ugyanakkor, ha otthon ravatalozzák fel, akkor a hozzátartozók a halott mellett *fennmaradnak, fent virrasztanak, nem hagyják egyedül*, ami szintén virrasztás.

Gyergyóban, ha meghal valaki, leghamarabb azt kérdezik az ebben érdekeltek: „*S virrajszák-e /Mikor/Hol virrajszák?*”, ugyanis, ha a *virrasztót* megtartják, akkor arra a rokonoknak, barátoknak, szomszédoknak, közeli ismerősöknek illik elmenni, akkor is, ha nem a háznál van a halott, hanem a temető ravatalozójában van felravatalozva.

A rózsafüzér társulatok tagjait elhívják a halottas házhoz, hogy *imádkoztassanak, megtartsák a virrasztót*. A társulatvezetőt a halottas ház egyik szomszédja, ismerőse – lehet éppen társulati tag is –, értesíti. Különösebb meghívásra nincs szükség, hisz a halottakért való imádság kötelessége az élőknek. A tagok elmennek egymáshoz, és mondják: „*Meghalt x, este virrajszák, eljön-e a virrasztóba?*”, s hacsak nincs valami nyomós ok a távolmaradásra, mindenki elmegy.

A különböző társulatok között szinte fel van osztva a város: megvan, hogy adott utcákban, városrészben melyik társulatot hívják, anélkül, hogy erről valaki nyilvántartást vezetne. Határterületen, vagy ismertebb halott esetén előfordul, hogy két-három előimádkozó és társulati csoport is résztvesz. Ilyenkor egymást váltják, bekapcsolódva a másik imájába is, illetve, ha sokan vannak a virrasztóban és több helyen is virrasztanak (például a szomszédoknál), akkor külön házban vezetik az imát. Ha csak egy társulat van jelen,

akkor az előimádkozó/társulatvezető asszony mindig a halottas háznál marad, s a társulat egy-egy rátermettebb tagja megy a szomszédba. A vezető halála után általában majd őket választják meg utódként.

A *virrasztás/virrasztó* alatt a halottas házban az egymásba nyíló szobákat úgy rendezik el, hogy minél többen elférjenek; a mozdítható bútorokat kihordják a szobákból, székeket, padokat kérnek kölcsön, vagy két hokkedlire ráfektetnek egy szál deszkát, ezt szőnyeggel letakarják és a fal mellett padként használják. Ha a halottat otthon ravatalozzák fel, akkor a ravatal körül a legközelebbi hozzátartozók és az imádkozó asszonyok ülnek; távolabb, esetleg a másik szobában vagy a szomszédban a rokonok, ismerősök, barátok. A virrasztás előtt vagy után azonban ők is átmennek a halottas házba „*részvétet köszönni*”. Előfordul, hogy néha négy-öt háznál is „*imádkoztatnak*” párhuzamosan. Külön vannak a férfiak, akik javarészt csak beszélgetnek; egy időben kártyáztak is, de ezt, miután a papok tudomására jutott, szigorúan megtiltották.

Az imádság alatt nemcsak a halottas házban, hanem a szomszédoknál is gyertyát gyújtanak, az asztalra vizet és néhány poharat helyeznek, hogy közben, akinek kiszárad a szája, ihasson. Felváltva énekelnek és imádkoznak; a különböző rózsafüzéreket, olvasókat és a halottért való imákat mondják: Halottak olvasója, Fájdalmas rózsafüzér, Szent sebek olvasója, Hétfájdalmú Szűzanya olvasója, és ezek különböző, csak egy-egy csoportra jellemző variációit. A rózsafüzért, vagy olvasót a társulati asszonyok kezüket összefogva tartják; keresztvetéskor, az ima elején és végén a rajta lévő kis keresztet megcsókolják. Az olvasók közben énekelnek, illetve az előimádkozó a saját füzetéből mond imát, esetleg olyat, amit majd kórusban, egyszerre mondanak.

Főleg társulati tagokra jellemző, hogy még életükben „meghagyogadják”, hogy kedvenc énekeiket majdan saját virrasztójuk alkalmával is elénekeljék: „*ezt elénekeljük J.-nek, mert mondta, hogy az ő virrasztóján énekeljük el*”.

A virrasztó befejező részében nemcsak az aktuális halottért, hanem a család összes elhunytjáért is imádkoznak, mindazokért, akik abból a házból kihaltak, végül pedig minden megholtért, a tisztítóüzben szenvedő lelkekért, a haldoklókért és szenvedőkért. Az imádság egy-egy részé-

nek befejezése után kissé megpihennek, vizet isznak, majd újabb énekbe vagy imába kezdenek.

Gyergyószentmiklóson nincs igazi siratóének és halotti búcsúztató; a halottól való elbúcsúzás, illetve a halott búcsúzását, a virrasztásokon énekelt félnépi, népi szövegekben lehet fellelni. A múlt századig a kántor készített halotti búcsúztatókat. Ennek bizonyossága egy püspöki levél 1810-ből, melyben a kántornak megtiltja a búcsúztatást.⁴¹

Az egyházi népének hatására született virrasztóénekek, melyeket közösen énekelnek a társulati asszonyok, általánosságokat fogalmaznak meg a halál elkerülhetetlenségéről, és az örök élet vigaszát nyújtják.⁴² A legtöbb esetben a kívülálló, vagy akiknél nincs ott a fűzet, nem tudnak bekapcsolódni, passzívan hallgatják, s majd csupán a közismertebb imaszövegeket mondják együtt.

A virrasztó második napján azokat az énekeket választják ki, amelyekben a halott egyes szám, első személyben beszél. Ezekben, akár közösen énekelik, akár szólóban, fel lehet ismerni a hajdani halottbúcsúztató virrasztóénekké változtatott alakját. Annál is inkább, mert halotti búcsúztató most is születik. György Istvánné, társulatvezető asszony elmesélte, hogy testvére halálakor, favágás közben, „megírt” egy éneket. Ahogy eszébe jutott néhány találó sor, rögtön leírta, majd munkáját folytatva, dallamot is keresett hozzá. Először a testvérenek a virrasztójában adta elő, de később máshol is elénekelte, javítva, aktualizálva a szöveget a pillanatnyi helyzethez: a halott nevét, nemét, megszólításait úgy alakította, hogy azokkal a halott nevében megszólíthassa a hozzátartozókat. Később ezek az „alkotásai” közkinccsé váltak, s társai megtanulva a szöveget, együtt énekeltek vele.

·Az egyik búcsúztató virrasztóénekét egy két éves kislány virrasztóján énekelte. Szövegén érződik, hogy más énekek motívumaiból építkeznek:

E gyászos udvarba begyült kereszténység,
Hallgass szavaimra ó szomorú népség.
Kitől holttestemnek adatik tisztesség,
Itt tanuljátok meg, mi a keserűség.

41 Róm. Kat. Plébánia Levéltára 1810: 4.

42 Katona Imre, 1982: 136.

Rám lehelt a halál, elhervadtam tőlle,
Nem éleszt fel többé jó szüleim könnye,
Halovány arcámat illessék bár csókkal,
Nem tér vissza többé rá a piros hajnal.
Ártatlan életem itt a földön marad,
Itthagynom anyámat, szerető apámat,
Angyalai közé a Jóisten fölvelt,
Ne follyanak értem hát a bánatkönnyek.
Édesanyám ajka csókjaimért eped,
De édesanyámat csókolnom nem lehet,
Ölelő két karját felém tárja apám,
Mert kislánya halva fekszik rovatlán.
Ó, én Csiki Márja éltem csak két évet,
Éltem itt a földön szép gyöngyös életet,
Hosszas betegségben nem kell ápoljatok,
Ó, ne sírjatok hát, immár boldog vagyok.
Unokatestvérem, Mónár, s Csiki nagyszüleim,
Immár el kell válnom, égben lesz lakásom.
Az Istennél ottan azért imádkozom,
Hogy szent kegyelmével titeket megáldjon.
Józsika és Róbert, szeretett két bátyám,
búcsúzom tőletek, jó keresztszüleim,
Búcsúzom tőletek, az Isten megáldjon,
A síromra mindig virágot hozzatok.
Mi pedig jó hívek, kérjük az Ég Urát,
Vegye fel magához új szolgálólányát,
Ott a kereszt alatt csendesen pihenvén,
Láthassuk majd egymást üdvünk szép reggelén.
Búcsút, köszönetet mondok mindenkinek,
Akik életemben szerettek engemet,
Isten már veletek, én a Mennyben zengem,
Dicsértessék Jézus, mindörökké ámen.

„Ezt az éneket én írtam a saját fejemből. Uram az erdőn dőgozott, hazahozott egy nagy terü csapot. S én ekkorába a ház előtt felvágтам

nizianyagnak. A testvérem nagybeteg vót, de nagy! Le vót bénulva, s benn vót az agmenházba⁴³. Ott egy sort írtam, ott künn fogalmaztam, ahogy vágtam a csapot, s három-négy sort leírtam, s akkor úgy szépen továbbtovább. Mikor öt szakaszt leírtam, akkor osztán egy hangot kerestem neki. Osztán még kibővítettem... Azután osztán ennek a Mónár Rózsikának, amikor Csiki Jóskának a leánya meghalt vót, akkor osztán én újraírtam, met nem talált.” „1984. szeptember 19-én írtam újra ezt az éneket a leánkának. Amit írtam a testvéremnek, az hosszabb. A testvéremnek is valahogy ilyenformán van írva. A virrasztóba elénekeltük, s a temetésen idegennek vót adva, hogy felolvassa. Amikor én aszt a részt énekeltem, hogy „Búcsúzom tölletek, az Isten megáldjon, a síromra mindig virágot hozzatok”, úgy elkialtotta az édesannya: ‘Viszünk, Ninus néni, viszünk’ aszongya.”⁴³

A „virrasztó” legvégén pálinkával, kaláccsal szokták megkínálni a „virrasztókat”, akik eljöttek a „virrasztóba”, és részt vettek a „virrasztáson”. A kínálást nem illik visszautasítani, ugyanis ezt a halott lelkiüdvéért isszák, eszik. Nem koccintanak, hanem ivás előtt ezeket mondják: „Aggyon az Isten örök nyugodalmat neki!”, „No, nyugoggyék csendesen!”, „Isten nyugosztojja/nyugtassa!” Néha előfordul, hogy a poharukat kissé megdőltve egy-két csepp italt a földre is öntenek a halottért, de nem igazán tudják megmagyarázni, hogy miért. „Mert így szokás”, ez a leggyakoribb magyarázat. A hajdani halotttetetés, „itátás” maradványa lehet, amelyet felváltott az alamizsnálkodás. Egyik virrasztó után a pálinkát és a kalácsot is így köszönte meg egy idős asszony: „Isten fizesse meg az alamizsnát! Nyugoggyék békében!”, ami arra utal, hogy a „kínálkodás”-t nem is olyan régen még alamizsnálkodásnak, alamizsnaosztásnak nevezhették.

Távozáskor minden résztvevőnek adnak gyászjelentést; a rokonok, közeliék kabátjára gyászszalagot tűznek, illetve elvitelre is kínálnak még egy-két szelet kalácsot az otthonmaradottaknak. (Gyermekkori élményeim egyike, hogy *mama* (nagyamám) sokszor megörvendezettett a virrasztóból hozott kaláccsal.)

A virrasztó sötétedés után kezdődik, télen már hat óraker, nyáron csak hét-nyolc óraker, és körülbelül két-három órát tart. Utána, ha otthon van

43 Akönyv célján, terjedelmén túlmutat a különböző imák, virrasztóénekek, búcsúztatók clemzése. A fenti éneken kívül a mellékletekben még néhány szöveget közlök belőlük.

felravatalozva a halott, akkor valaki vele marad, a többiek pedig lefe-
küsznek a szomszédban vagy több szoba esetén a másik szobában, „*a*
másik házban”. Két este virrasztanak, a harmadik napon van a temetés.

A román ortodox hívek szokásai részben hasonlóak: a pópa mikor
tudomást szerez a nagybetegről, haldoklóról, akkor elmegy hozzá, meg-
gyóntatja, megáldoztatja és részesíti a szentkenet szentségében (*taina*
sfintului maslu). Az elhunytat három este virrasztják. A halott virrasztó-
ján (*priveghere*) szintén részt vesz a pap, és körülbelül félórás szertartást
végez (*slujba de pomenire*). Ezután kaláccsal és pálinkával kínálják a
résztevőket, a pap eltávozik, de többen még ott maradnak, és beszélget-
ve reggelig virrasztanak. Siratás náluk sincs, bár lehet, hogy amikor
visszamennek saját szülőfalujukba, akkor megtartják a szokásokat. Hisz
a Hargita megyével szomszédos Bákó megyéből sokan telepedtek le, ott
pedig még mindig élő hagyomány, hogy az asszonyok megsiratják a
hozzátartozóikat, sőt olyan vidékek is vannak, ahol a siratás kötelező.⁴⁴

A városban lakó zsidók hagyományaiknak megfelelően átvirrasztják
az éjszakát a halott mellett, és másnap már temetik. Sőt, ha valaki a
reggeli órákban hal meg és a hivatalos formákat sikerül elvégezni,
akkor még aznap eltemetik a halottat, különösen az ünnepek előtt.
Ünnepnapokon, szombaton ugyanis nem mehetnek temetőbe, s nem
maradhat halott temetetlen. Hasonlóképpen járnak el a neoprotestáns
felekezetűek is.

A cigányok közösen virrasztanak hajnalig. Ők szintén imával kezdik
a virrasztást: „*a szomszédból bėjönnek a magyar asszonyok, s éppen úgy*
imádkoznak, ahogy a magyaroknál szokás”, az imádkozók távozása után
azonban még ott maradnak, beszélgetnek, iszogatnak hajnalig.

Az örményeket kérdezve a virrasztóról, az egyik idős adatközlőm ezt
mondta: „*Nálunk nem volt. Uraknál nem volt szokás.*” (Kissé mellbevá-
gott a kijelentése, de a XVII. századi betelepedésük óta valóban ők
képviselték a polgári réteget, mely igencsak megkülönböztette magát a
parasztól, aki a földjét művelte, még akkor is, ha az netán lófő székely
volt. Későbbi gyűjtéseim során valóban igazolódott, hogy az „*uraknál*
nem volt szokás”, ugyanis a magyar római katolikus hívek elit rétege, az
orvosok, tanárok sem tartottak virrasztót.) A déli harangszó idejére, előtte

44 Ichim, Dorinel 1987: 98.

egy fél órával naponta kimentek a ravatalozóba, részvétnyilvánításokat fogadtak, de hagyományos módon nem virrasztották a halottaikat. Kivételt képeznek azok a paraszti származású „urak”, akik megőrizték családi kötődéseiket és hagyományaikat.

Reformátusoknál sincs virrasztás, de egy társulatvezető asszony elmesélte, hogy ő tartott virrasztót egy református halottnál is, akinck katolikus volt a felesége, s így az meghívta őket. Titokban még egyes kommunistákért is tartottak hagyományos imádságos virrasztót vallásos rokonaik, mondván, hogy ők is bűnös emberek voltak, értük is kell imádkozni.

Bizonyos értelemben a kommunista temetések színtén megelőzte egyfajta „virrasztás” a halott mellett. A kommunisták is megalkották a maguk szertartását, amelyben éppúgy megvoltak a rítuselemek (halottnézés, részvétnyilvánítás, temetési menet, búcsúztatás), mint a hagyományos temetésen.⁴⁵ Általában a Kultúrház dísztermében ravatalozták fel az elhunyt „nagyokat”. Az elvtársaik a saját halottjuknak tekintették, a gyárak és üzemek pártbizottsági képviselői tiszteletüket tették a ravatalnál, sőt egy-egy diákcsoportot is kivezényeltek díszörségbe, sorfalat állni, a temetésen pedig a koszorúk vitelére. Ilyenkor a hozzátartozók vallásos érzelmeit sem vették figyelembe, illetve a más-más felfogású családtagok, testvérek összekülönböztek a temetési szertartást illetően. A legtöbb esetben, amíg még a halott otthon volt, kihívták a papot a házhoz, aki elvégezte a szertartás egy részét, a nyilvános temetést pedig pap nélkül, a párt szellemében rendezték. Nem voltak gyakoriak ezek az esetek, de nyilvántartja őket a közvélemény és fejcsoválva emlegetik a ravatalozó piros leplét, a piros bársonypárnán mutogatott kitüntetések, a trikoloros és piros zászlós temetési menetet. Talán egyetlen olyan esetre emlékeznek, ahol az egyházi szertartást teljesen mellőzték.

45 Érdekes tanulmányt közöl erről Halasi Márta a *Halottkultusz* című kötetben, 1982: 381-387. Egyszerű polgári temetés Gyergyóban nem ismertet.